

Tokugawashogunatet (1600-1868)

Den japanske moderniseringsproces tog sin begyndelse under Tokugawashogunatet. Den første shogun, Tokugawa Ieyasu, tog magten efter en periode præget af borgerkrige og uro og indledte en tid med fred og stabilitet for et samlet rige. Til at sikre styret indførte shogunen en lang række love, der blandt andet omfattede en kontrolleret kontakt til udlandet og et system, hvor lokale fyrster skulle lade deres koner og arvinger blive i shogunens hovedstad Edo som gidsler. Samfundet var bygget op omkring en skarp adskillelse af krigere, bønder, håndværkere og købmænd, der hver især spillede deres rolle for udviklingen frem mod en ny tid.

Foreningen af landet

Japan var i 1500-tallet et splittet rige præget af endeløse stridigheder mellem forskellige fyrster. Under en svækket centralmagt blev konflikter i stigende grad løst med militære midler. Udover de interne stridigheder blev Japan også presset udefra. Jesuit-munke fra Portugal ankom i 1543, og siden hen fulgte portugisiske handelsfolk, der medbragte musketter, matematik og teknologi. I de interne magtkampe vandt hærlederen Oda Nobunaga (1534-1582) større og større områder af det nuværende Japan fra 1559 og frem. Han undertvang sig potentielle rivaler først i det vestlige, siden det østlige og til sidst det nordlige Japan med hjælp fra sin dygtige general Toyotomi Hideyoshi (1536-1598). Hideyoshi videreførte erobningsprojektet og udviklingen af en centraliseret stat, efter at Oda Nobunaga var blevet myrdet. Til at administrere den østlige del af de nyerobrede områder indsatte Hideyoshi sin loyale general Tokugawa Ieyasu (1543-1616). Tokugawa Ieyasu fik hovedsæde i den lille fiskerby Edo (nutidens Tokyo).

Portræt af Shogun Tokugawa Ieyasu (1543-1616) fra det 17. århundrede.

Da Hideyoshi i 1598 blev dræbt, opstod der kampe om magten, der førte til adskillige krigeriske sammenstød. Stridighederne blev afgjort i 1600 i slaget ved Sekigahara, hvor Tokugawa Ieyasu vandt og efterfølgende stod i spidsen for et forenet land. I 1603 tog Tokugawa Ieyasu titlen shogun, der betyder overgeneral og officielt er en titel givet af kejseren. I Tokugawaperioden henviser den til den politiske leder.

KAMIKULT

Grundlaget for den oprindelige japanske forståelse af guddommelighed var baseret på åndedyrkelse i naturen (shamanisme) og troen på, at kejseren nedstammede fra solgudinden Amaterasu. Dette samles i en kult, centreret omkring tilbedelsen af kami. Kami er et guddommeligt fænomen, der har en særlig kraft. Kraften kan være venlig og fredelig, eller den kan være ond og påtrængende.

I kami-kulten opfatter man kosmos som tredelt: den høje himmelslette, menneskets verden og underverdenen. Kultens mytiske fortid beskrives i *Kojiki* ("Redegørelser for gamle hændelser") fra år 712 e.v.t.. Her fortælles, hvordan jorden blev skabt og flere urkamier opstod af sig selv – bl.a. ægteparret Izanagi (♂) og Isanami (♀). De avlede en række kamier for bl.a. bjerge, søer, have og ild. De skabte også landet Japan.

Izanami døde, og Izanagi skabte selv solgudinden Amaterasu, der senere sendte sit barnebarn Ninigi ned for at regere Japan og rense landet for uregerlige guder. Ninigi blev identificeret med den mytiske kejser Jimmu, der steg ned til de japanske øer og blev den første jordiske kejser i Japan den 11. februar 660 f.v.t.. Dermed var kejserslægtens guddommelige ophav blevet etableret.

Solgudinden Amaterasu. Indtil 1868 var skellet mellem shinto og buddhisme ikke skarpt. Således anså man ofte Amaterasu som en måde, hvorpå Buddha Vairocana (den kosmiske buddha) viste sig.

Store dele af Tokugawa-shogunatets tankefundament var baseret på buddhisme, kongfuzianisme og kamikult. De tre retninger var synkretiseret – dvs. blandet ind i hinanden og kombineret som det passede ind i den gældende statsideologi. Først da regeringen efter 1868 satte fokus på den guddommelige kejsermagt, isolerede man kamikulten fra buddhisme og kongfuzianisme – og introducerede Shinto (Gudernes vej) som begreb og religion efter vestlig model.

Den japanske kejser, der med sit hof var bosat i Kyoto, fastholdt en position som det religiøse overhoved. Japanske myter fortæller, hvordan den første japanske kejser var beslægtet med solgudinden Amaterasu og derigennem repræsenterede en guddommelig autoritet.

For at markere adskillelsen mellem den politiske magt og kejseren, valgte shogunen at etablere sin egen hovedstad i Edo – fjorten dagsrejser fra Kyoto. Her placerede han sin politiske centralregering, Tokugawa-shogunatet. Tokugawaslægten beholdt magten helt frem til 1867 og perioden var præget af stabilitet og fred internt i Japan.

Styret og dets sociale forskelle

Shogunen inddelte landet i en række len (*han*), der hver især blev administreret af en fyrste – en *daimyo*. Ved etableringen af disse len havde daimyoen, der som udgangspunkt var en krigsherre, bygget en borg som residens, og omkring disse borge udviklede større byer sig langsomt. Økonomien var baseret på ris, der dannede grundlaget for indtægter, skatter, handel og status i samfundet.

I forsøget på at undgå nye borgerkrige opbyggede shogun-regeringen et centralt styret system med en høj grad af selvstyre for enkeltområderne under daimyoerne. Systemet bestod af en række foranstaltninger til at opdele befolkningen i forskellige interessefællesskaber. Således var en stor del af befolkningen opdelt i fire klasser: krigere, bønder, håndværkere og købmænd, hvor krigerne var genstand for den største respekt og købmændene ansås som uproduktive snyltere. Uden for systemet stod kejseren med sit hof, religiøse personer som munke, nonner og præster, samt folk, der arbejdede med blod og død (f.eks. slagtere og garvere) (*Burakumin*).

Tokugawa-shogunatets opdeling af befolkningen i fire klasser var inspireret af kongfuzianismens idealer om produktion. Krigerne havde som beskyttere og ledere flest privilegier, bønderne var genstand for respekt for deres evne til at producere ris til en økonomi baseret på ris, som betalte krigerne løn; håndværkerne producerede brugsgenstande, mens købmændene intet producerede.

For at fastholde befolkningen i deres klasser indførte shogunen forskellige regler for de forskellige klasser. Krigerne måtte ikke eje jord og bønderne måtte ikke bære sværd. Kun bønder måtte bo på landet, mens alle andre skulle bo i lenets hovedby eller Edo.

Daimyoerne skulle ikke længere føre krig, men administrere shogunens rige. De fik tildelt områder, hvor de havde fuld kontrol med langt de fleste forhold – ikke desto mindre kunne lokalbefolkningen klage til shogunen, hvis de blev behandlet uretfærdigt af deres daimyo. Daimyoerne selv var fritaget for direkte skatter, men var ansvarlige for administrationen af de skatter, som de inddrog i deres len. Skatteindtægterne lå til grund for den lokale økonomi og skulle bruges til administrationen af lenet inklusiv genopbygning efter naturkatastrofer, skolebyggerier eller støtte til at udvikle lokale konkurrencedygtige håndværk. Blev der inddraget for mange skatter, kunne det udløse et bondeoprør – og for få skatter kunne bringe daimyoen i bundløs gæld, fordi han hæftede personligt for manglende indtægter.

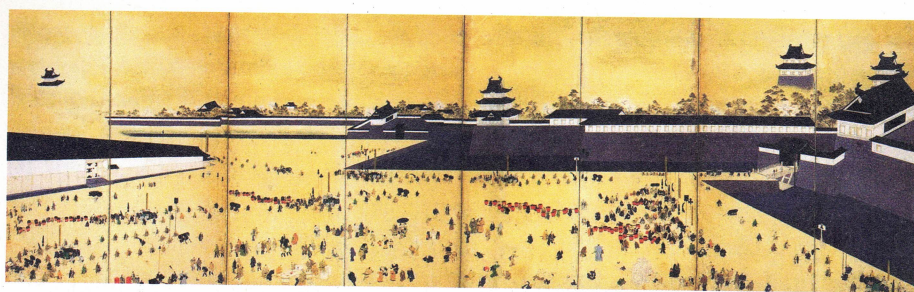
KONGFUZIANISME

Kongfuzianisme er i sin grundform ikke en religion, men en morallære. Den er grundlagt af den kinesiske lærde mand Kong Fuzi (= Konfucius) (551-479 f.v.t.), der talte for, at man kunne genskabe helhed og harmoni gennem ritualer (li) og korrekt medmenneskelig adfærd (ren). Han skrev aldrig selv noget, men hans udtalelser er overleveret gennem hans elevers skrifter samlet i "Analekterne" (eller "Samtalerne").

Systemet er baseret på autoritetstro, loyalitet og respekt indenfor en hierarkisk rangorden, hvor alle indplaceres i hierarkiet i forhold til ædelhed, alder, køn og betydning og tager udgangspunkt i fem relationer mellem: fader og søn, regenten og folket, mand og hustru, ældre og yngre bror – og sidst den eneste ligeværdige relation mellem ven og ven.

Filosoffen Zhu Xi (1130-1200) videreudviklede tankerne til det, der kaldes neo-kongfuzianisme. Denne retning lægger mere vægt på en metafysisk dimension med en evig og statisk tilstand, der danner grundlaget for en pligtetik. Det var især denne retning, der dominerede i Japan under Tokugawashogunatet.

Daimyoernes handlefrihed blev begrænset af shogunatets kontrolsystem (*Sankin Kōtai*). Hvert andet år skulle de bo i Edo og hvert andet år i deres lenshovedstad; derfor skulle daimyoerne opretholde boliger i både Edo og i deres lenshovedstad. Det var et krav, at daimyoernes familier boede i deres hjem i Edo og således fungerede som gidsler i tilfælde af oprør og sammensværgelser blandt daimyoer. Når daimyoerne hvert år rejste frem eller tilbage mellem deres hjemstavn og Edo var det forventet af dem, at de betalte for et flot udstyret følge, som skulle spise og overnatte undervejs. Der blev brugt uanede ressourcer på disse prangende rejseoptog, og shogunen fik dermed sikret, at daimyoerne ikke havde økonomi til at finansiere lokale hære til oprør mod shogunen. De mange rejser betød også, at man byggede et

Skærmbræt med scener af daimyoer ved Edoborgen. Malet af Kyosai Kiyomitsu 1847.

stort vejnet med tilhørende beværtninger i hele landet, etablerede et velfungerende kommunikationssystem og en pengeøkonomi. Det var tungt og upraktisk at rejse med rissække til betaling, og daimyoerne vekslede derfor deres risindtægter til penge i shogunatets centrale handelsby Osaka.

De store udgifter, daimyoerne havde med at vedligeholde de to residenser og finansiere deres årlige rejser frem og tilbage mellem deres to bopæle kom købmændene og håndværkerne i byerne til gode. De to laveste klasser i klassesystemet fik således penge til fritid og fornøjelse og betalte gerne for underholdning i form af teater, gøglere, geisha, bøger, mad og drikke.

Samuraierne

En særlig gruppe i samfundet var samuraierne. Det var en formelt lukket arvelig krigerklasse, der under den fredelige shogunatstid udviklede sig fra at være krigere til at fungere primært som embedsmænd. Denne gruppe blev udskilt som en særlig klasse med privilegier og pligter ved afslutningen af stridighederne mellem fyrsterne i slutningen af 1500-tallet. Inden da var de samme mænd typisk både bønder og krigere, men ved den såkaldte sværdjagt i 1588 fik de et valg. Enten kunne de eje jord og dyrke ris, eller også havde de privilegiet og æren af at kunne bære sværd og bestride administrative poster. De, der valgte at afstå deres jord til fordel for indlemmelsen i krigerstanden, fik nu status som krigere, men var afhængige af en herres forsørgelse. De, der valgte livet som bønder, skulle aflevere deres sværd. En samurai var en, der tjente sin herre, daimyoen. Langt de fleste samurais opgave bestod i at sikre, at daimyoernes fæstebønder ydede en arbejdsindsats, betalte skatter og ikke blev angrebet udefra – dermed sikrede han daimyoen et godt afkast fra jorden. De fleste samuraier tjente ikke meget og levede spartansk. De arbejdede typisk som embedsmænd, bodyguards, undervisere eller udførte andre opgaver for daimyoen eller shogunen og hans familie.

Nogle samuraier stod helt uden fast indtægt – enten fordi de havde udvist mangel på loyalitet, eller fordi den herre, de havde tjent, var blevet afskediget eller var død. Disse herreløse og æreløse samuraier var kendt som *rōnin*. De var et hyppigt tema i litteraturen og teaterstykker, der fortalte om deres loyalitet eller mangel på samme over for deres herre.

BUDDHISME

Buddhisme var efter sigende grundlagt af inderen Siddhartha Gautama (560-480 f.v.t.), der fik tilnavnet Buddha (den oplyste) efter han havde søgt forståelse af livet og menneskers vilkår og var nået frem til læren om de fire sandheder (*dharma*). De fire sandheder bestod i det menneskelige problem, at livet er en lidelse, fordi intet er bestandigt (1), og at lidelsens årsag er menneskets tilknytning til livet eller livstørsten, der opstår, fordi mennesket ikke kan styre foranderligheden (2). Løsningen for mennesket bliver, at ophæve livet ved at fjerne tilknytningen eller livstørsten (3); dette sker gennem en otte-ledet vej, som fører til Nirvana (frigørelsen fra menneskelig lidelse) (4).

Traditionel tibetansk illustration af Livets hjul. Illustrerer de seks verdener, man kan genfødes i: 1) et af mange helveder, eller som 2) dyr, 3) spøgelser, 4) mennesker, 5) halvguder eller 6) guder. I midten er de tre fordærv gengivet med gris (grådighed), slange (had) og hane (lyst). Yama – dødens herrer sidder for oven og drejer hjulet. Øverst til højre står Buddha og peger mod månen, der repræsenterer frelse.

Buddhismen kom til Japan gennem Kina og Korea fra midten af 500-tallet e.v.t. Her blev den under Prins Shōtoku (574-622) indarbejdet i principperne for en grundlov i samspil med tanker fra konfuzianisme og den oprindelige japanske shamanisme (*kami*-dyrkelse).

Mange forskellige retninger har præget den japanske buddhisme. Især den zenbuddhistiske retning Rinzai dannede grundlag for samurai-kulturens åndelige og æstetiske dimensioner i f.eks. fægtning, bueskydning og teceremonier.

Samuraiklassen som helhed havde siden Tokugawa-shogunatets begyndelse fulgt et særligt regelsæt for deres levevis: man skulle opøve kunnen inden for bueskydning, senere også muskethåndtering, ridning, fægtning og jagt. Den veluddannede samurai forventedes også at kunne udføre en teceremoni, læse kinesiske klassikere, skrive haikudigte, kalligrafer og lave blomsterarrangementer på et zenbuddhistisk grundlag. Kodeordene forbundet med samuraier var loyalitet, ære og pligt baseret på konfuzianistiske og zenbuddhistiske principper, hvor man forestillede sig sin handling gennem meditation og derefter let og elegant udførte handlingen.

Japansk plakat til filmen "De syv samurai" fra 1954, instrueret af Akira Kurosawa (1910-1998). Kurosawa er en af Japans mest kendte filminstruktører, og han brugte ofte samuraiernes univers i sine skildringer.

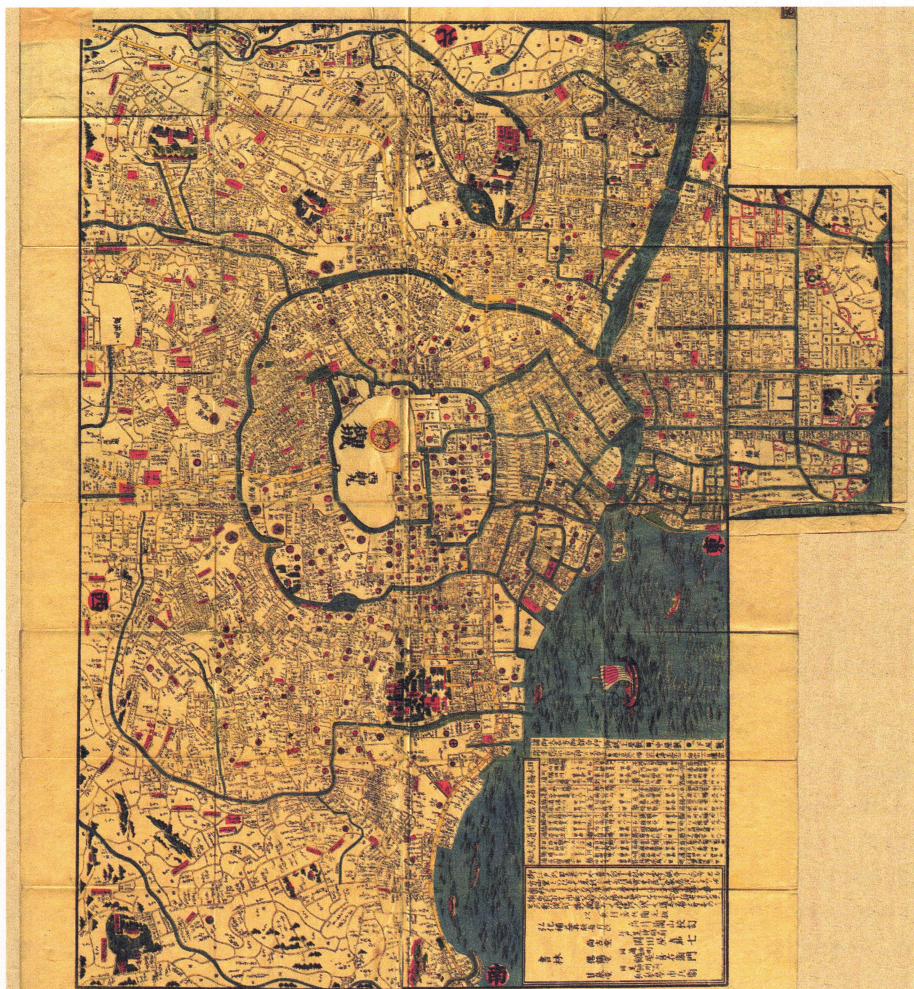
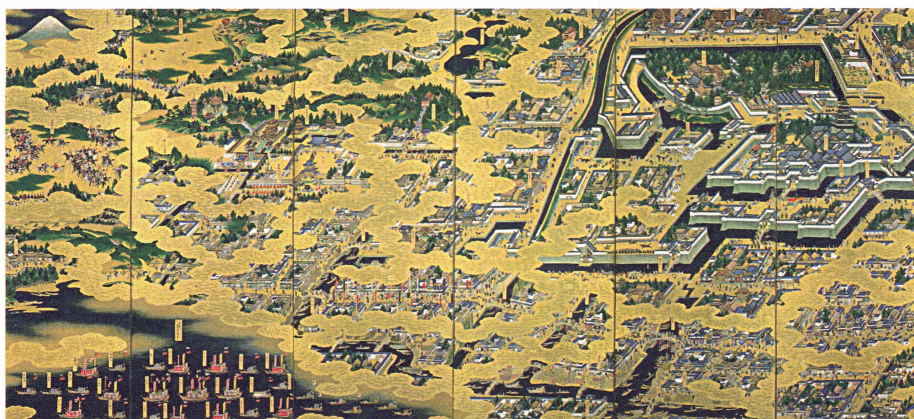
Byboerne (Chōnin)

Håndværkere og købmænd skulle bosætte sig i byer, og de skabte en blomstrende bykultur. Edo, Osaka og Kyoto var de største byer, men langsomt begyndte de regionale markeder i lenshovedstæderne med handel og underholdning at tiltrække unge mennesker fra hele lenet. I byerne voksede antallet af købmænd, der opnåede både rigdom og selvstændighed i forhold til de privilegerede klasser af samurai og daimyoer. Edo var Shogunens regeringsby, og med kravet om daimyosernes bosættelse i Edo var den naturligt den største by. Folketællingen i 1787 angiver 1.285.300 indbyggere, og Edo var dermed verdens største by på denne tid.

Osaka var den eneste by, hvor man udvekslede ris med andre varer. Det var shogunatets handelscentrum med kontorer, lagerbygninger og veksling af skatteindtægterne (i form af ris). Byen havde også en meget stor udlånsvirksomhed, hvor købmændene lånte gældstyngede daimyoer store summer penge. I slutningen af shogunatets regeringstid var ca. 70 % af Japans samlede finansielle ressourcer samlet i Osaka.

Kyoto, der siden år 794 havde været kejserens hovedstad (under navnet Heian), var det åndelige centrum med kejseren og hans hof som omdrejningspunkt. Byen var kendt for produktion af og handel med luksusprodukter som silke og farvede tekstiler.

De store byer fik hurtigt etableret såkaldte "glædeskvarterer", hvor en blomstrende købmandsklasse og de mange tilrejsende kunne fornøje sig med geishaer og kurtisener. Disse kvarterer udgjorde en oase i samfundet, hvor den traditionelle rangorden blev delvist ophævet. Her betød penge, god opførsel og yndefuld elegance mere end den klasse, man var født ind i – både for de besøgende og for de mennesker, der arbejdede der.

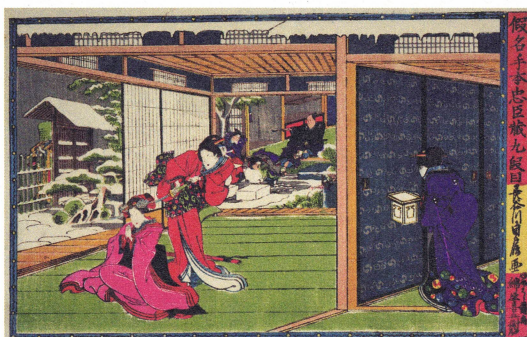

På skærme fra det 17. århundrede afbildedes Edo som set oppefra gennem et skydække. Hvorimod kort over Edo fra 1840'erne viser organiseringen af byen med opdeling i kvarterer omkring shogunens borg.

Kurtisaner, der promenerer under kirsebærtræerne foran daikoen (en kendt butik i Yoshiwara-kvarteret i Edo). Udsnit af farve-træsnitstryk fra ca. 1789 af Kitagawa Utamaro (1753-1806). De store byers "glædeskvarterer" prægedes af geishaer og prostituerede kvinder (kurtisaner). En geisha er betegnelsen for enten mandlige eller kvindelige professionelle underholdere, som sædvanligvis ikke var prostituerede. Geishaerne gennemgik mange års træning i at føre en interessant og belært samtale, digte, arrangere blomster, servere te, danse klassiske japanske danse og spille på instrumenter såsom koto et langt strengeinstrument, der placeres på gulvet, eller en trestrengt shamisen.

Glædeskvartererne dannede grundlaget for en lang række erhverv: skræddere, keramikere, parykmagere, pantelånere og ikke mindst restauratører. Desuden blev de omdrejningspunktet i udviklingen af nye litterære genrer, underholdningslitteraturens illustrationer og det nye *kabuki*-teater.

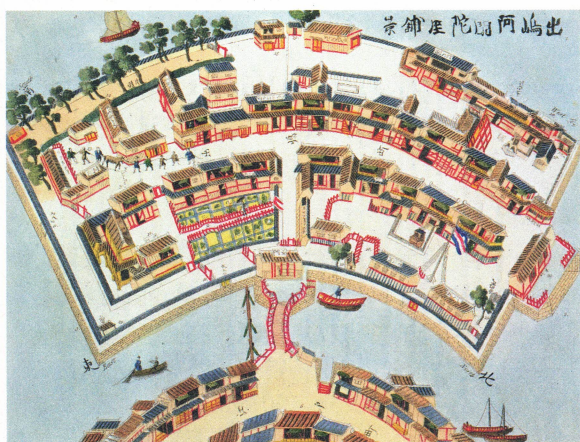
Scene fra et *kabuki* teaterstykke, der fortæller om hævn baseret på begivenhederne omkring de 47 rōnin i 1703. Farve-træsnitstryk fra ca. 1870 af Utagawa Sadanobu (1809-1879). Kabuki var en særlig teaterform, der blev skabt af købmænd og til købmænd, fordi de i den skarpe klasseinddeling ikke havde adgang til det klassiske *no* teater. I begyndelsen af 1600-tallet var det en trup af kvindelige skuespillere, men pga. deres ofte promiskuøse udtryksformer blev kvinder bandlyst fra scenen i 1629. Derfor spilles de centrale kvinderoller – også i dag – af mandlige skuespillere.

Omverden – vest og øst, syd og nord

Japans kontakt med omverdenen voksede i 1500-tallet til at omfatte europæiske lande såsom Portugal, Spanien og Holland, og i løbet af Tokugawaperioden (1600-1868) fulgte den japanske shogun-regering nøje med i den teknologiske og storpolitiske udvikling i Europa. På grund af kristne jesuit-missionærs indblanding i landets interne forhold valgte shogunen i 1614 at forbyde kristendommen og i 1639 helt at lukke landet for katolikker. Dette betød, at europæere efterfølgende har betegnet Japan som "det lukkede land" (*Sakoku*) i perioden 1639 til 1853. Shogunen var imidlertid ikke interesseret i at lukke af for handel og viden, og han uddelte derfor handelsprivilegier med omverdenen til forskellige daimyøer.

Matsumaeklanan i nord havde kontakten med og retten til udnyttelse af øen Ezo, hvorfra de udover pelsværk og fisk solgte store mængder af fiskemel, der blev brugt til gødning af rismarker overalt på de japanske øer. I syd havde Satsumaklanan monopol på handel med kongedømmet Ryūkyū. Den lille ø i strædet mellem Japan og Korea, Tsushima, fik tildelt den diplomatiske og handelsmæssige kontakt til Korea og derigennem også kontakten til det kinesiske fastland.

Shogunen fik bygget en kunstig ø (Deshima) i Nagasaki havn, der skulle fungere som en handelspost. Deshima blev konstrueret i 1634 til portugiserne, men efter portugiserne blev udelukket fra landet, fordi de var katolikker, overgik øen til at være handelspost for Holland – den eneste vestlige magt med adgang til Japan fra 1639. Øen forblev en hollandsk handelsstation frem til 1853. Udover handel med eksotiske vestlige varer formidlede handelsstationen også kendskab til europæisk videnskab. Især var bøger om europæisk lægevidenskab og teknologi grundlag for de såkaldte hollandske studier – *Rangaku*.

Den vifteformede kunstige ø Deshima i Nagasaki havn. Øen måler 120 x 75 meter. I havnen omkring Deshima ligger kinesiske handelsjunker og to hollandske skibe. Fra "*Illustrations of Japan*" af Isaac Titsingh (ca. 1740-1812), udgivet i London 1822. Farvelitografi.

Til gengæld for disse handelsprivilegier måtte daimyoerne og hollænderne jævnligt sende delegationer af ainuer, koreanere, Ryūkyū-beboere og hollændere igennem Japan til hovedstaden Edo. Disse grupper af eksotisk udseende mennesker skulle vise hvor mange folkeslag, der viste shogunen respekt. Dermed fik han udstillet sin indflydelse ud over landets grænser for sine undersåtter i Japan, der boede langs de store hovedveje, hvor delegationerne rejste, og i de byer, de besøgte. Desuden medbragte de udenlandske delegationer viden om verdenen uden for Japan.

I løbet af 1700-tallet trængte Rusland sig på i områderne nord for de japanske øer. Adskillige japanere, der led skibbrud i farvandene nord for Japan, var blevet samlet op af russiske skibe eller fundet på Kamtjatka og sendt til Irkutsk eller Skt. Petersborg, hvor de arbejdede som undervisere ved japanske sprogskoler. Ud fra de informationer, der kom til Europa om Japan, havde russerne fået indtryk af, at det var et land, der flød med guld og sølv – en nation med et veludviklet landbrug og en hær med kendskab til våben. Interessen for adgang til handel med Japan betød, at Rusland sendte en

Den franske ingeniør og kartograf J.N. Bellin tegnede i 1735 dette misvisende kort, hvor Kamtjatka strækker sig næsten helt til den 40. breddegrad – 10 grader for langt mod syd – og støder næsten sammen med de japanske øer.

ekspedition ledet af danskeren Martin Spangsborg (1698-1761) ud i 1738 og 1739 for at kortlægge den hidtil ukendte søvej nordfra til Japan og den kuriliske økæde. Efterfølgende besejlede et stadigt stigende antal russiske skibe farvandene nord for Japan.

Japans forhold til sine asiatiske naboer

Japans forhold til Kina og Korea bar præg af en lang historie, hvor mennesker fra den koreanske halvø og Kina havde bosat sig midlertidigt eller permanent på de japanske øer siden ca. 400 e.v.t.. Disse bosættere havde formidlet kinesisk kultur, statsideologi og skrifttegn, koreansk keramik og diverse buddhistiske og kongfuzianistiske strømninger.

Den kinesiske verdensorden i slutningen af 1700-tallet placerede stadig Kina som riget i midten omgivet af en række vasalstater. Kinesiske kejsere havde tilbudt vasalstaterne forskellige privilegier i form af tilladelse til at sende studerende til verdens videnscentrum i Kina og handelsdelegationer til Kinas hovedstad med en særligt aftalt frekvens på for eksempel hvert andet år eller hvert tiende år.

Den japanske kejser havde nægtet at indgå officielt i den kinesiske verdensorden som vasal. Indirekte havde shogunatet imidlertid adgang til handel med Kina. Satsuma-domænet i Syd-Japan havde siden 1609 haft skatteopkrævere og købmænd i kongeriget Ryūkyū, der ellers officielt var kinesisk vasal-stat. Derigennem sikrede shogunen sig en andel i kongedømmets rigdom, og opretholdt indirekte handelsrelationer med Kina.

Før mødet med europæerne og amerikanerne i midten af 1800-tallet var Japan ikke i krig med sine naboer. Som undtagelse kan dog nævnes to mongolske forsøg på at invadere Japan i henholdsvis 1274 og 1280. Begge forsøg blev imidlertid afværget, da store orkaner ødelagde den mongolske flåde. Siden har japanerne kaldt de to orkaner for gudernes vind (*kami-kaze*).